

ЛІТЕРАТУРА

1. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1983. – 56 с.
2. Словарь лингвистических терминов: около 70000 слов и словосочетаний / Ахманова О.С., Сорокин Т.И., Тарасова О.П. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Живой язык, 2004. – 576 с.
3. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе (реалии) // Мастерство перевода. – М.: 2001. – 341 с.
4. Вайсбурд М.Л. Обучение пониманию иностранной речи на слух – М.: Просвещение, 1985 –180 с.
5. Михайлова В.Н., Гурьянова Е.И. О структурных характеристиках реалий. – Калинин, 1988. – 250 с.
6. www.chasipodii.net

УДК 81'255.4

Тригуб Л.Г.
(Миколаїв, Україна)

ЗАМІНА ЯК ВИД СИНТАКСИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАПІВПРЕДИКАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ (на прикладі перекладів з російської мови на англійську епістолярних і драматичних творів А.П. Чехова)

Стаття присвячена проблемі адекватності перекладу напівпредикативних конструкцій з російської мови на англійську (на матеріалі епістолярних і драматичних творів А.П.Чехова). В статті аналізується заміна як вид синтаксичної трансформації, в тому числі — її залежність від стилістичної приналежності тексту.

Ключові слова: напівпредикативні конструкції, синтаксичні трансформації, заміна.

Статья посвящена проблеме адекватности перевода полупредикативных конструкций с русского языка на английский (на материале эпистолярных и драматургических произведений А.П. Чехова). В статье анализируется замена как вид синтаксической трансформации, в том числе рассматривается ее зависимость от стилистической принадлежности текста.

Ключевые слова: полупредикативные конструкции, синтаксические трансформации, замена.

The article is dedicated to the adequacy of translation of semi-predicative constructions from Russian language into English (based on the materials of the epistolary texts and plays by A. Chekhov). In this article we analyze replacement as a kind of syntactic transformation, including their dependence on stylistic characteristic of the text.

Key words: semi-predicative constructions, syntactic transformations, replacement.

© Тригуб Л.Г., 2011

Із складного і все ще недостатньо розробленого комплексу питань, пов'язаних із проблемою адекватності перекладу, зупинимося на одному, а саме — заміні як виду синтаксичної трансформації. Проблемою адекватності перекладу займалося багато відомих лінгвістів, серед яких В.Д. Аракин, О.Д. Швейцер, Я.І. Рецкер, В.Н. Комісаров, С.В. Бреус, Л.К. Латишев та інші, але їх роботи здебільшого стосувалися перекладу з англійської мови на російську. У лінгвістів немає також єдності щодо визначення такого явища, як напівпредикативність, яке ототожують з другим предикатом чи відносять до неповної предикації, вважаючи його гібридним по своїй природі. У статті зроблено спробу дослідити адекватність перекладу напівпредикативних конструкцій з російської мови на англійську на прикладі епістолярних та драматургічних творів А.П. Чехова.

Однією із трансформацій, яка здійснюється на синтаксичному рівні, є заміна—найпоширеніший і багатоманітний вид перекладацької трансформації. В процесі перекладу заміні можуть піддаватися члени речення, типи синтаксичного зв'язку, цілі конструкції тощо.

Отже, при заміні членів речення слова і групи слів в тексті перекладу вживаються в інших синтаксичних функціях, ніж їх відповідності в тексті оригіналу—інакше кажучи, відбувається перебудова синтаксичної схеми речення. Причини такого роду змін можуть бути різними. Найчастіше вони викликаються необхідністю передачі комунікативного розчленовування речення. В російському реченні порядок слів визначається майже виключно чинниками, пов'язаними з комунікативним розчленовуванням речення. Що стосується англійської мови, то в ній порядок слів у реченні, визначається, перш за все, чинниками синтаксичними, тобто функцією того або іншого слова як члена речення: підмет в переважній більшості випадків передє присудку, додаток же слідує за присудком.

Найзвичнішим прикладом такого роду синтаксичної перебудови є заміна російської активної конструкції англійською пасивною. Наприклад, при перекладі епістолярних текстів Антона Павловича зустрічається заміна дієприкметникового звороту з дієприкметником у формі активного стану теперішнього часу «просящихся» на англійський дієприкметник також у формі активного стану (дана форма є відповідністю російської форми дієприкметника теперішнього часу), але пов'язане з пасивною конструкцією «to be let out», за допомогою якої передається повне значення дієприкметникового звороту “просящихся наружу”.

В голове у меня целая армия людей, просящихся наружу и жаждущих команды. 27 октября 1888 г., А.С. Суворину [12 (12: 127)].

In my head there is a whole army of people asking to be let out and waiting for the word of command [3: 110].

Зустрічаються і інші приклади замін при перекладі епістолярних текстів:

Архимеду хотелось перевернуть землю, а нынешним горячим головам хочется обнять научно необъятное, хочется найти физические законы творчества, уловить общий закон и формулы, по которым художник, чувствуя их инстинктивно, творит музыкальные пьесы, пейзажи, романсы и прочее. 3 ноября 1888 г., А.С. Суворину [12 (12: 130)].

Archimedes wanted to turn the earth round, and the present day hot-heads want by science to conceive the inconceivable, to discover the physical laws of creative art, to detect the laws

and the formulae which are instinctively felt by the artist and are followed by him in creating music, novels, pictures, etc. [3: 113].

Підмет даного російського речення, за яким слідує дієприслівниковий зворот, в англійській інтерпретації передається за допомогою додатка з прийменником *by* і входить до складу підрядного означального речення пасивного стану, яке є англійською відповідністю дієприслівникового звороту, тобто повністю міняється синтаксична структура речення.

Що стосується драматургічних текстів А.П. Чехова, то в них відбувається інша заміна російських активних конструкцій на англійські пасивні.

Маленький писатель, особенно когда ему не везет, кажется себе неуклюжим, неловким, лишним, нервы у него напряжены, издерганы; неудержимо бродит он около людей, причастных к литературе и к искусству, непризнанный, никем не замечаемый, боясь прямо и смело глядеть в глаза, точно страстный игрок, у которого нет денег [12 (10: 164)].

A young author, especially if at first he does not make a success, feels clumsy, ill-at-ease, and superfluous in the world. His nerves are all on edge and stretched to the point of breaking; he is irresistibly attracted to literary and artistic people, and hovers about them unknown and unnoticed, fearing to look them bravely in the eye, like a man with a passion for gambling, whose money is all gone [2: 35].

Російська напівпредикативна конструкція “причастных к литературе и к искусству” відноситься до означуваного слова “людей”. На англійську мову вона перекладається за допомогою речення пасивного стану, причому суб’єктом вислову стає особовий займенник “он”, і тому відбувається повне переосмислення сказаного.

Природною трансформаційною синтаксичною заміною є заміна російської відокремленої обставини, вираженої поодиноким дієприслівником або дієприслівниковим зворотом, на інші конструкції англійської мови, оскільки в англійській мові немає відповідної конструкції.

При перекладі епістолярних і драматургічних текстів А.П. Чехова, що містять відокремлені обставини, виражені поодинокими дієприслівниками або дієприслівниковими зворотами, заміна даних конструкцій відбувається по-різному залежно від приналежності його до того або іншого тексту.

Так, при перекладі епістолярних текстів спостерігаються наступні заміни членів речення.

Они не бунтуют из-за молотка или пропавшей резинки; живя с кем-нибудь, они не делают из этого одолжения, а уходя, не говорят: с вами жить нельзя! Март 1886 г., Н.П. Чехову [12 (12: 54)].

They do not make a row because of a hammer or a lost piece of India-rubber; if they live with anyone they do not regard it as a favour and going away, they do not say “nobody can live with you” [3: 37].

Напівпредикативна конструкція “живя с кем-нибудь” замінюється в англійській мові на обставинне підрядне речення, причому із значенням умови, що є дуже рідкісним явищем. При перекладі велику роль виконує синтаксичне значення конструкції, яка в російській мові має чітко виражений умовний характер.

Російська напівпредикативна конструкція перекладається за допомогою обставинного підрядного речення із значенням часу. Крім того, у наступному прикладі є деякі відмінності значення перекладу від оригіналу. Дієприслівник “живя” передається за допомогою дієслова у формі минулого часу (The Past Indefinite Tense) “was”, який перекладається російською мовою як “був”. Таким чином, можна здогадатися про тривалість перебування письменника у Санкт-Петербурзі тільки з головної предикативної частини у складі складного речення.

Живя в Питере, я в один месяц сделал столько, сколько не сделает моим молодым друзьям в целый год. 15 февраля 1886 г., Н.П. Чехову [12 (12: 42)].

When I was in Petersburg, I got through in one month more than my young friends would in a year [3: 25].

У перекладі епістолярних текстів також зустрічаються заміни російських дієприслівникових зворотів англійськими конструкціями з герундієм. Причому синтаксична обставинна функція конструкції зберігається. Єдиною відмінністю є те, що в оригіналі вона має значення обставини образу дії, а в перекладі—значення супутніх обставин. Із стилістичної точки зору також не врахована специфіка виразу “не щадя живота”, яка містить стилістично забарвлений архаїзм. При перекладі вона передається за допомогою конструкції, що включає нейтральну лексику. Таким чином, при перекладі втрачається колоритність російського вислову.

Львов честен, прям и рубит сплеча, не щадя живота [12 (10: 77)].

Lvov is honest and straight, and he blurts out the truth without sparing himself [2: 249].

Російський дієприслівниковий зворот може перекладатися поєднанням англійського дієслова з прийменниково-іменниковою конструкцією. Таким чином, напівпредикативна конструкція передається за допомогою предикативної.

Начало пишу спокойно, не стесняя себя, но в середине я уж начинаю робеть и боюсь, чтобы рассказ мой не вышел длинен: я должен помнить, что у «Северного вестника» мало денег и что я один из дорогих сотрудников. 27 октября 1888 г., А.С. Суворину [12 (12: 126)].

I let myself go at the beginning and write with an easy mind; but by the time I get to the middle I begin to grow timid and to fear that my story will be too long: I have to remember that the “Severn Vestnik” has not much money, and I am one of their expensive contributors [3: 109].

При перекладі драматургічних текстів Констанція Гарнет вибирає повністю інші форми перекладу напівпредикативних конструкцій, виражених відокремленими дієприслівниковими зворотами. Головною причиною цього є передача задуманої спонтанності мови персонажів чехівських п’єс.

Войницкий. Но ты возьми вот что. Человек ровно двадцать пять лет читает и пишет об искусстве, ровно ничего не понимая в искусстве [12 (10: 196)].

Voynitsky. But I will tell you something; the man has been writing on art for twenty-five years, and he does not know the very first thing about it [2: 67].

Напівпредикативна конструкція перекладається англійською мовою простим реченням у складі складносурядного. Даний тип речення є тим, що найчастіше вживається в англійському розмовному мовленні, тому перекладачка вибрала саме його.

Як і в епістолярних перекладних текстах, так і в драматургічних відокремлена обставина, виражена поодиноким дієприслівником, може перекладатися англійським поєднанням дієслова з прийменниково-іменниковою конструкцією. Проте, дана конструкція знаходиться в реченні, яке в літературі іменується ремаркою. А, як відомо, текст, стиль, мова ремарок відрізняються від мовлення персонажів. Їй властива велика стриманість у використуванні стилістичних прийомів, вона більш нормована.

Войничкий (кладет букет на стул; волнуясь, вытирает платком лицо и за воротником). Ничего... Да... Ничего... [12 (10: 222)].

Voynitsky (throws the roses on a chair and speaks in great excitement, wiping his face and neck with his handkerchief). Nothing—yes, yes. Nothing [2: 93].

Крім відмінностей в перекладі напівпредикативних конструкцій епістолярних і драматургічних текстів, виражених дієприслівниковими зворотами і поодинокими дієприслівниками, існує і схожість. Однією з них є синтаксична заміна даних конструкцій дієприкметниковими, які виконують в мові перекладу функцію обставини, але при цьому значення обставини міняється. У перекладі речення з драматургічного і епістолярного текстів обставини умови (у першому випадку) і часу (у другому випадку) трансформуються в обставини із значенням супутніх обставин.

Серебряков. Я, господа, собрал вас, чтобы попросить у вас помощи и совета, и, зная всегдашнюю вашу любезность, надеюсь, что получу их [12 (10: 224)].

Serebryakov. I want to ask you for your assistance and advice, and, knowing your unfailing amiability, I think I can count on both [2: 95].

Не дальше как 25-30 лет тому назад наши же русские люди, исследуя Сахалин, совершали изумительные подвиги, за которые можно боготворить человека... 9 марта 1890 г., А.С. Суворину [12 (12: 185)].

Not more than 25 to 30 years ago Russians exploring Sahalin performed amazing feats which exalt them above humanity [3: 168].

Російські відокремлені дієприкметникові звороти і поодинокі дієприкметники перекладаються на англійську мову, в більшості випадків, двома засобами: англійським дієприкметниковим зворотом або підрядним реченням. В англійській мові дієприкметник як частина системи дієслова (неособова форма дієслова) володіє категоріями стану (активного, пасивного) і часової віднесеності. Він може визначатися прислівником і має доповнення. Англійський дієприкметник на відміну від російського має, крім дієслівних і ад'єктивних характеристик, ще і адвербіальні. Але категорії виду англійський дієприкметник не має. Слід зазначити, що в своїй атрибутивній функції англійський дієприкметник не виражає часової віднесеності, а тільки активність або пасивність.

Отже, при перекладі драматургічних текстів, що містять відокремлені означення, виражені дієприкметниковими зворотами або поодинокими дієприслівниками, відбуваються наступні їх заміни як членів речення.

Войничкий. Чувство мое гибнет даром, как луч солнца, попавший в яму, и сам я гибну [12 (10: 206)].

Voynitsky. This wonderful feeling of mine will be wasted and lost as a ray of sunlight is lost that falls into a dark chasm, and my life will go with it [2: 77].

В даному випадку дієприкметниковий зворот замінюється підрядним означальним реченням. Причина цього криється у тому, що російський дієприкметник минулого часу

активного стану позначає дію, що передувала дії, позначеній присудком в теперішньому часі.

У другому прикладі дієприкметниковий зворот передається за допомогою применниково-іменникової конструкції, оскільки в цьому випадку вживання підрядного речення або підрядної конструкції порушило б гармонію передачі якостей персонажа, що описується. Переклад конструкції стилістично витриманий.

Войничкий. Его первая жена, моя сестра, прекрасное, кроткое создание, чистая, как вот это голубое небо, благородная, великодушная, имевшая поклонников больше, чем он учеников.—любила его так, как могут любить одни только чистые ангелы таких же чистых и прекрасных, как они сами [12 (10: 196)].

Voynitsky. His first wife, who was my sister, was a beautiful, gentle being. As pure as the blue heaven there above us, noble, great-hearted, with more admirers than he has pupils, and she loved him as only beings of angelic purity can love those who are as pure and beautiful as themselves [2: 68].

У наступному прикладі відбувається повна синтаксична заміна дієприкметникового звороту як члена речення. Крім того, що речення міняє свої рамки в перекладі, напівпредикативна конструкція замінюється предикативною: частина пропозиції, що містить дієприкметниковий зворот, замінюється складнопідрядним реченням, де частина російського дієприкметникового звороту трансформується у присудок речення із залежними від нього словами, а друга частина трансформується у підрядне означальне речення.

Широкая аллея, ведущая по направлению от зрителей в глубину парка к озеру, загорожена эстрадой, наскоро сколоченной для домашнего спектакля, так что озера совсем не видно [12 (10: 141)].

A broad avenue of trees leads from the audience towards a lake which lies lost in the depth of the park. The avenue is obstructed by a rough stage, temporarily erected for the performance of amateur theatricals, and which screens the lake from view [2: 12].

Що до відокремлених означень, виражених поодинокими дієприкметниками російської мови, то вони практично ніколи не перекладаються на англійську мову напівпредикативними конструкціями, зберігаючи тим самим свою синтаксичну функцію. Наступний приклад є тому підтвердженням.

Кресло останавливается в левой половине комнаты; Полина Андреевна, Маша и Дорн садятся возле; Медведенко, опечаленный, отходит в сторону [12 (10: 180)].

Sorin in his chair is wheeled to the left-hand side of the room. Paulina, Masha and Dorn sit down beside him. Medvedenko stands sadly aside [2: 51].

В даному випадку російське відокремлене означення, що виражене поодиноким дієприкметником, відноситься і відповідно стоїть після підмета, вираженого іменником. Воно міняє свою синтаксичну функцію на функцію обставини, вираженої прислівником “sadly”, який входить до групи присудка і відповідно стоїть після нього. Таким чином, відбувається заміна як на синтаксичному рівні, так і на морфологічному, яку супроводить ще одна синтаксична трансформація, описана вище, перестановка членів речення.

Цікавою синтаксичною трансформацією напівпредикативної конструкції є передача російського відокремленого означення, вираженого дієприкметниковим зворотом (з дієприкметником у формі пасивного стану минулого часу), англійським підрядним означальним реченням залежно від того, до якого слова воно відноситься. Два наступні

прикладі демонструють цю закономірність. У першому випадку перед нами підрядне речення активного стану, оскільки в російській мові напівпредикативна конструкція відноситься до іменника, що позначає істоту. А в другому випадку—напівпредикативна конструкція трансформується у підрядне означальне речення пасивного стану, оскільки відноситься до іменника, що позначає неістоту.

Одновременно входят справа Аркадина, Сорин во фраке со звездой, потом Яков, озабоченный укладкой [12 (10: 168)].

At the same moment Arkadina comes in from the right, followed by Sorin in a long coat, with his orders on his breast, and by Jacob, who is busy packing [2: 39].

Одна из гостиных в доме Сорина, обращенная Константином Треплевим в рабочий кабинет [12 (10: 177)].

A sitting-room in Sorin's house, which has been converted into a writing-room for Trepleiff [2: 48].

В епістолярних текстах А.П. Чехова заміна напівпредикативних конструкцій як членів речення представлена не так різноманітно, як при перекладі драматургічних текстів. Це пояснюється відмінністю синтаксису і стилістики драматургічних і епістолярних текстів як в російській, так і в англійській мові. Якщо в першому випадку перекладач хоче передати лексичне значення конструкції, враховуючи кожну деталь, зберігаючи стилістику мови вислову, характерну тому або іншому персонажу або автору (у ремарках), то у другому випадку перекладач обмежується тими типами замін членів речення, які є стилістично нейтральними і широко вживаними.

Мне, например, всегда при ощущении холода снится один благообразный и ученый протоиерей, оскорбивший мою мать, когда я был мальчиком; снятся злые, неумолимые, интригующие, злорадно улыбающиеся, пошлые, каких наяву я почти никогда не вижу. 12 февраля 1887 г., Д.В. Григоровичу [12 (12: 66)].

I, for instance, when I feel cold, always dream of my teacher of scripture, a learned priest of imposing appearance, who insulted my mother when I was a little boy;] dream of vindictive, implacable, intriguing people, smiling with spiteful glee—such as one can never see in waking life [3: 49].

Трансформація відбувається як на синтаксичному рівні, так і на морфологічному (дієприкметник «оскорбивший» замінюється дієсловом «insulted»). Але при цій заміні не відбувається лексичного переосмислення конструкції, тобто всі російські слова передаються на англійську мову з тим же лексичним значенням, і порядок слів у конструкції абсолютно не змінюється.

Щодо такої напівпредикативної конструкції, як відокремлена прикладка, то слід зазначити, що в досліджуваних нами драматургічних текстах не були виявлені випадки синтаксичної заміни прикладки як члена речення. А в епістолярних текстах такі приклади непоодинокі.

Мережковский моего монаха, сочинителя акафистов, называет неудачником. 3 ноября 1888 г., А.С. Суворину [12 (12: 131)].

Merezhkovsky calls my monk who composes the songs of praise a failure [3: 114].

Прикладка «сочинителя акафистов», яка виконує синтаксичну функцію означення, замінюється підрядним означальним реченням. Природно, що при цьому відбувається заміна частин мови: іменник «сочинителя» замінюється дієсловом «composes».